

K 35. výročí životické tragédie (1944-1979)

Mečislav Borák

V neděli 6. srpna 1944, v době nacistické okupace, příslušníci těšínského a katovického gestapa za asistence německého četnictva, jednotky wehrmachtu a členů pomocné četnické stráže zavraždili v Životících (dnes součást města Havířova) 36 občanů z obce a okolí. Motivem jejich činu byla údajně odvěta za útok polských partyzánů, při němž v životické hospodě zahynuli tři těšínské gestapáci. Ve skutečnosti se jednalo o nacistickou likvidační akci, namířenou proti zdejšímu neněmeckému obyvatelstvu v duchu fašistického hesla „Za jednoho zabitého Němce 10 mrtvých Poláků či Čechů“. Žádný ze zavražděných neměl s partyzánským přepadem nic společného, všichni zahynuli jen pro svou národnost. Byla to podobná vyhlazovací akce jako v Lidicích, Ležákách či Javoříčku.

Příčiny i průběh tragédie ve „slezských Lidicích“, jak se od té doby Životicím říká, jsou dnes již dostatečně známy. Proto je v našem příspěvku necháme stranou a všimneme si poněkud méně známých okolností. Soustředíme se hlavně na tyto otázky:

Známe jména nacistických vrahů ze Životic? Byli za své zločiny spravedlivě potrestáni?

Správné odpovědi nebudou lehké. Sotva lze předpokládat, že by se svědkové tragédie mohli dovědět jména gestapáků, které viděli při střelbě poprvé a většínou naposled ve svém životě. Polovina gestapáckých vrahů byla navíc až z Katovic. Proto uvádějí svědkové jménem pouze strážmistra Sattlera a další četníky, které osobně znali. I když si někdo z místních občanů vryl do paměti obličej vrahů, bylo to něco platné jen v případě osobní konfrontace. Ta se však týkala jen několika zajatých gestapáků, většina vrahů včas uprchla do bezpečí.

Musíme začít z jiné strany. Z výpovědí zajatých gestapáků známe strukturu těšínské úřadovny gestapa i jména osob, které zde počátkem srpna 1944 působily. Víme rovněž (např. z výpovědi F. Fischera), že po odjezdu exekučních skupin do Životic zůstali v úřadovně gestapa jenom čtyři lidé. Ostatní se účastnili exekucí. Srovnáním výpovědí se podařilo zjistit jejich jména.

Tento seznam obsahuje 25 jmen a mezi nimi se skrývají jména vrahů. Můžeme počítat: šéf těšínské úřadovny kriminální rada Quido Magwitz, kriminální komisař Franz Preussner, kriminální tajemníci Bernhard Asmus, Paul Brünsh, Friedrich Fischer a Emil Zepper, vrchní kriminální asistenti G. Enge, Hans Groth, Max Grune, Ortwald Kersten, Karl Kopřiva, Simon Röckel a Friedrich Spranger, kriminální asistenti Ewald Adler, Adolf Bruckner, Friedrich Czyr, Karl Eichler, Josef Gradel, Alfred Grossmann, Herbert Müller a Franz Steinert, kriminální zřízenci Josef Filipek, Herman Jenert, Emil Reinhold a Franz Stenzel.¹

Úředníci gestapa zmizeli z Těšína až těsně před příchodem Sovětské armády. Evakovali 1. května 1945 přes Frýdek, Olomouc, Svitavy a Tábor na jihozápad Čech, kde se u Strakonice vzdali americké armádě. Oprávněně předpokládali, že se jim tak snáze podaří uniknout. Po krátkém pobytu v zajateckých táborech byli většinou propuštěni na svobodu. Jenom některé z nich se podařilo dopadnout, jen několik jedinců předaly americké úřady k potrestání.

Patřil k nim především kriminální asistent Josef Gradel. Jeho zločiny byly příliš zjevné, aby je bylo možno popíjet. Přiznal se před soudem k pěti vraždám, ale bylo jich zřejmě daleko víc. Jen při akci v Životicích zastřelil tři občany — J. Waclawika, J. Waloszka a T. Warcopa. Později o tom vypovídal:

„Byl jsem přidělen ke skupině vedené tajemníkem Kopřivou, s námi šli tři neznámí četníci. Jeden z nich nám řekl, že nejbliže je domek Waclawika. Kopřiva zatloukl na dveře a četník na okno, vešli jsme dovnitř. Kopřiva vzbudil Waclawika a řekl mu, aby se legitimoval a oblékl. Pak mi přikázal, abych ho odvedl. Když jsme byli asi dvě stě metrů od domu, uviděl nás rada Magwitz a zavolal: „Nevoďte ho dál, zastřelit!“ Ze vzdálenosti asi dvou metrů jsem zamířil na Waclawikovu hlavu strojní puškou a zmáčkli jsem spoušť. Nebil jsem ho, ani nešacoval.“

Tak vypadala jedna ze životických vražd v podání gestapáka Gradla. Svědkové tragédie však viděli poněkud drsnější chování vraha a jeho pomocníků. Vzpomíná neteř zavražděného Anna Przybylová:

„Bydlela jsem v Životicích s babičkou, dědou a jejich synem Josefem, měla jsem tenkrát třináct let. Přišli asi v pět ráno, vzbudilo nás bouchání. Bylo jich pět, ale pamatuji si jenom na četníka Sattlera a na gestapáka, co zastřelil také Warcopa. Chtěli vidět toho Poláka Josefa Waclawika. Josef byl v posteli. Podíval se před tím oknem a když uviděl gestapáky, zase si lehnul.“

Vešli do pokoje a nařídili mu, aby se oblékl. Trvalo mu to asi moc dlouho, protože když se sehnul, dostal od gestapáka kopanec špičkou boty do obličeje, až se zapotácel. Sotva se oblékl, musel jít s nimi. Děda se ptal, kam ho vedou a místo odpovědi dostal políček.

Za domem ve slivníku ho jeden gestapák postrčil napraženu rukou, ostatní zůstali stát. Ten, co střílel, zamířil a dvakrát vystřelil. Josef se převrátil na záda, hlavou k chalupě. Ruce měl roztažené, jedna z nich krvácela. Později jsem se na něho byla podívat. Ruce měl už přitážené k tělu, tvář neporušenou.

Viděli jsme, jak ho zastřelili: děda, babička a já.²

Podobným způsobem zabil asistent Gradel další dva životické občany. Dejme mu ještě na chvíli slovo:

„Odešli jsme k Waloszskovi. Četník zaklepal a vešli jsme dovnitř. Po perlustraci jsem zadrženého odvedl k lesu a rada Magwitz mi opět nařídil, abych ho zastřelil. Dal jsem mu zezadu dvě rány, jednu do hlavy a jednu do zad. Odešli jsme pak ke škole, odkud jsme měli odejít do Suché. Byli jsme ale poslem vráceni zpět, že to vyřídí katovičtí gestapáci.“

Naše skupina pak čekala u školy, až přišel rada Magwitz. Nařídil nám, abychom jeli do Bludovic pro Warcopa. Přijeli jsme asi v deset hodin k domku, vyvedli Warcopa ven a odjeli s ním do Životic. Zde jsem ho odvedl k lesu a zastřelil.“

Strohou výpověď můžeme opět doplnit slovy svědků — vzpomínají manželky obětí (přinášíme pouze úryvky z jejich vzpomínek):

„Když v neděli ráno začali tlouct na dveře, ještě jsme spali. Šla jsem otevřít. Vpadli dovnitř a ptali se na jméno, chtěli předložit volkslistu. Manžel jim podal svůj osobní průkaz, gestapák jej zmačkal a strčil do kapsy. Manžel se oblékl, polbil dvouletou Irenku a řekl: „Buďte tu sbohem!“ Gestapák ho postrčil a vyhnal na pole. Vyšli jsme s dětmi také ven, ale gestapák nás zahnal zpátky, jinak že bude střílet. Dcerka Marie volala z okna dlny „Tatínku!“, ale neví, zda to manžel slyšel.“

Odvedli ho na Kizzkovu zahradu, potom se ozval výstřel. Nemyslela jsem hned na nejhorší, řekli mi přece, že ho vedou k výslechu. Teprve kolem poledne jsem se od sousedky Vandy Mrózkové dověděla, že odvázejí zastřelené. Konečně jsem pochopila a běžela do lesa.

Průčelí budovy Muzea boje proti fašismu v Havířově-Zivoticích, kde jsou doklady dokumentující životickou tragédií. Foto A. Vavříček. Soukr. fotoarchív B. Havlíčka.

Přišla jsem pozdě, povoz už odjížděl. Soused Jan Wlach, který nakládal manželovo tělo na vůz, mi přinesl jeho klobouk. Podle děr jsem poznala, že byl zastřelen zezadu a několika ranami. (Aloisie Waloszková)³

„Stařečka Warcopa odvedli na bludovický kopec a tam čekali, až přivedou manžela. Viděl, jak ho přivedli a prosil, aby raději zastřelili jeho, že on je už starý, zatímco syn má dvě malé děti. Gestapák mluvil plyně česky a odvětil mu, že mají větší užitek z toho, když zastřelí mladého.“

Zajeli o kus dál, než leželo Baronovo tělo, vytáhli manžela ven a postrkovali ho před sebou. Rajdusovi slyšeli, jak je prosil, ať mu darují život, že půjde dobrovolně na vojnu. Odstrčili ho a nařídili mu, aby šel směrem k lesu. Sklonil hlavu mezi ramena a šel, u lesa zrychlil krok. Padl výstřel a manžel se převrátil. Potom se posadil a hrozně křičel, chytal se rukama trávy. Vrahové se otočili, jako by už chtěli odejít, ale jeden z nich se pak vrátil a střílel ho ještě jednou. Stařečka Warcopa propustili. Přišel mi povědět, že Dorek už nežije.“ (Marie Warcopová)⁴

Není možné zde zachytit ani ve stručnosti průběh všech životických exekucí, vyžádalo by si to příliš mnoho místa. I z těchto několika zmínek je dostatečně zřejmý jejich charakter, takže nemůže být pochyb o tom, že se jednalo o chladnokrevné vraždy. Avšak sledujme další nacistické vrahy ze Životic a jejich životní osudy.

Gestapák Gradel byl za prokázané zločiny mimořádným lidovým soudem odsouzen k trestu smrti a 20. 12. 1945 popraven. Podobný osud stihl jeho kolegu Karla Eichlera. Po vydání z amerického zajetí byl 4. 3. 1946 také popraven. Měl na svědomí aktivní účast na mnoha veřejných popravách po celém Těšínsku, ale v Životicích prý nestřílel. Jiné prokázané vraždy však stačily k vynesení rozsudku. Třetím popraveným byl Franz Stenzel (17. 9. 1946). Kromě účasti v životické akci asistoval při mnoha dalších popravách místního obyvatelstva. Vrchního kriminálního asistenta Simona Röckla by jistě neminul stejný osud, stačila by k tomu třeba jen jeho účast na vraždě dr. J. Míčka a J. Hečka v Bystřici nad Olzou, avšak ještě v roce 1945 zemřel ve vězení.

Kriminální tajemník Friedrich Fischer byl odsouzen na 15 let vězení, ale v roce 1955 byl vysídlen do Německé spolkové republiky spolu s bývalým kriminálním asistentem Ewaldem Adlerem. Řidič gestapa Josef Filipek byl soudem pro nedostatek důkazů osvobozen a vysídlen do NSR hned v roce 1946.

To jsou všichni z oněch 25 těšínských gestapáků, zúčastněných na tragédii v Životicích, kteří se dostali před soud. Ostatní zůstali nepotrestáni.

Srovnáním kusých svědeckých výpovědí a dalším šetřením se podařilo zjistit, že vrchní kriminální asis-

tent Ortwald Kersten zastřelil pravděpodobně Františka Dudu. Obětí gestapáka Karla Kopřivy byl zřejmě Leopold Kožusznik. Velitelem jedné z exekučních skupin byl také Herbert Müller, který mimo jiné osobně zatkl Karla Choduru, umučeného v koncentračním táboře.

Zcela nezvratně je prokázána vina tehdejšího vedoucího těšínské úřadovny gestapa kriminálního rady Quido Magwitze. Osobně řídil celou akci v Životicích, vydával příkazy ke stříbě a vyzýval své podřízené k provedení „krvavé pomsty“. Přesto ani on nebyl potrestán. Koncem roku 1944 byl přeložen z Těšina na neznámé místo v německé „staré říši“ a od té doby je nezvěstný.

Ze skupiny asi čtyřiceti gestapáků katovických známe jménem zatím bohužel jen kriminálního radu Stolze a gestapáka E. Seidla, který osobně vraždil. Známe však také jméno vedoucího katovické služebny gestapa, který byl v pozadí celé akce. Byl to dr. Johannes Thümmeler. Ve známé „Hnědé knize“⁵ jsou o něm tyto údaje: „SS obersturmbannführer a vrchní vládní rada, vedoucí gestapa v Katovicích. Byl též delší čas vedoucím Einsatzkommando 16, Einsatzgruppe E v jihovýchodní Evropě. Rozhodoval o životě a smrti tisíců polských obyvatel. Žil (nebo žije) v NSR.“

Byl to on, kdo rozhodl o provedení odvetné akce v Životicích? I když mnohé nasvědčuje tomu, že o tak rozsáhlé akci bylo předem informováno vedení RSHA v Berlíně, musel s ní dr. Thümmeler vyslovit souhlas, když pro ni uvolnil čtyřicet příslušníků katovické ústředny. Zrovna tak je pravděpodobné, že iniciativní popud k provedení akce mohl vyjít z Těšina, od kriminálního rady Magwitze.

Svědkové tragických událostí se většinou shodují v názoru, že členové landwache a vojáci nestříleli. Z přítomných četníků je účast na vraždění prokázána jenom bludovickému strážmistru Fritz Sattlerovi, který zastřelil Jindřicha Choduru a podílel se na přípravě některých dalších vražd. Kromě toho se v září 1944 účastnil zavraždění tří bludovických občanů a v listopadu sám spáchal další vraždu. Byl pak v funkci velitele četnické stanice v Dolních Bludovicích odvolán a přeložen.

Podívejme se, jak vypadala asistence četníka Sattlera při zavraždění Jindřicha Chodury. Vzpomíná jeho syn Vladislav Chodura, kterému bylo tehdy čtrnáct let:

„Zůstal jsem stát ve dveřích. Viděl jsem, jak otec doprovází gestapáky do stodoly. Vylézal po žebříku na humno, za ním lezl gestapák, další stál u dveří do stodoly. Náhle se ozval ze stodoly výstřel a pak ještě dva. Otec vyběhl na dvůr a padl další výstřel, gestapák mířil na otce. Ten proběhl přes dvůr až do domu, podíval se v běhu na ruku, z níž mu tekla krev a chodbou vyběhl ven až před branku. Pár metrů od domu se převrátil. Se strachem jsem za ním utíkal a viděl jsem, jak se k ležícímu přiblížil četník Sattler a střílel ho ještě do hlavy. Otec předtím velmi křičel, teď umlkl.“

Gestapáci mě zavolali a ptali se, kde jsou ukryti partyzáni. Pak mi dali pár pohlavků a řekli, že přijdou zase v devět hodin a když jim nic nepovím, že mě zastřelí.

Schoval jsem se do prázdného sudu. V devět přišel Sattler a nařídil mi, abych mrtvého otce dovezl na vozíku k hlavní silnici.“

Po válce zmizely po Sattlerovi všechny stopy. Našly se sice osoby, které jej spatřily či mohly potvrdit, že zůstal na živu, přesto jeho pobyt v republice nelze s jistotou prokázat. Spíše je pravděpodobné, že zůstal v Německu. Zrovna tak je to pravděpodobné v případech dalších zločinců ze Životic.

Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců se proto s odvoláním na zákon o nepromlčitelnosti válečných zločinů a řadu dalších mezinárodních úmluv obrátila před několika lety na úřady Německé spolkové republiky, aby převzaly trestní stíhání Q. Magwitze a jeho společníků a pohnal je k trestní odpovědnosti. Kriminální ústředně v Ludwigsburgu byl zaslán mnohastránkový pamětní spis, v němž se podrobně popisují události v Životicích

a zvažuje míra trestní odpovědnosti jednotlivých příslušníků těšínského gestapa. Spis je doplněn desítkami svědeckých výpovědí, kopiemi zjištěných písemných dokladů a sadou fotografií dokumentujících jednotlivá místa vražd.

Zvláště pečlivě byly vybrány osoby, které jsou navrženy k trestnímu stíhání. Ze seznamu oněch 25 těšínských gestapáků, kteří se účastnili exekuce v Životicích, byli vyloučeni ti, kteří už byli potrestáni i ti, jejichž základní osobní data a údaje o nich se nepodařilo bezpečně zjistit. Zůstalo jedenáct jmen:

1. Karl Kopřiva, nar. 13. 8. 1905 ve Vídni, 2. Ortwald Kersten, nar. 11. 11. 1912 v Postupimí, 3. Franz Steiner, nar. 25. 12. 1915 v Scherlebecku, 4. Hans Groth, nar. 16. 2. 1905 v Kitropf-Stolpu, 5. Herbert Müller, nar. 1. 12. 1907, místo nar. neznámé, 6. Paul Brünsh, nar. 1. 7. 1906 v Neise, 7. Herman Jenert, nar. 28. 5. 1905 v Engeln; 8. Friedrich Spranger, nar. 27. 3. 1911 v Oelsnitz; 9. Adolf Bruckner, osobní data neznámá; 10. Fritz Sattler, nar. 11. 12. 1894 v Plané; 11. Quido Magwitz, nar. 22. 11. 1915 v Orenburgu.

Těchto jedenácti mužů by se tedy mělo týkat trestní stíhání. Jejich nesporná účast na zločinu v Životicích a většinou i na dalších zločinech na území Těšínska k tomu poskytuje dostatečné zdůvodnění.

V srpnu 1975 však přišla z Německé spolkové republiky odpověď, v níž státní zastupitelství v Hildesheimu uvádí, že trestní stíhání Q. Magwitze a jeho společníků bylo zastaveno.

Důvody zamítavého rozhodnutí? Akce v Životicích prý byla policejním opatřením, vyvolaným zastřelením tří příslušníků gestapa. Šlo tedy prý o postížení pachatelů a jejich pomocníků. Gestapáci jednali živelně v návalu „rozhořčení“ nad smrtí svých kolegů. K zastřelení osob mohlo dojít při jejich pokusu o útěk nebo o odpor. Tyto osoby mohly být už dávno hledány gestapem a celou akci nemusel řídit funkční nejvyšší příslušník gestapa, protože se jí účastnily i jiné složky.

Stačí jen zběžně projít svědecké výpovědi, aby se

tyto námitky ukázaly zcela vykonstruovanými. Je dostatečně prokázáno, že žádná z obětí neměla nic společného s přepadením gestapáků a že oběti byly vybírány jen podle své národní příslušnosti. O polehčující okolnosti jakéhosi „rozhořčení“ gestapáků snad není třeba vůbec mluvit, zrovna tak jako o pokusech obětí o odpor nebo o útěk. Naopak známe případy, kdy gestapo v Životicích oběti k útěku samo nutilo. Ani pátrací listiny nejsou v tomto případě argumentem, všechny oběti měly rádně hlášené trvalé bydliště a neskrývaly se, nebylo třeba po nich nijak pátrat. Vedení akce radou Magwitzem je prokázáno celou řadou svědeckých výpovědí. Žádná z námitek uvedených jako důvod k zastavení trestního stíhání životických vrahů tedy neobstojí.

Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců proto podala proti rozhodnutí zapadoněmeckých úřadů protest. Záleží teď jenom na orgánech Německé spolkové republiky, zda projeví dobrou vůli a povolají životické vrahy k odpovědnosti.

Památka nevinných životických obětí pro nás zůstává příkladem zrůdnosti fašismu a trvalým varováním před pokusy o jeho oživení v jakékoliv podobě a kdekoliv na světě.

P o z n á m k y

¹ Většina informací o příslušnících těšínského gestapa čerpána z Pamětního spisu Čs. vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců v trestní věci proti obviněnému Quido Magwitzovi a společníkům, čj. 696/69 K a z podkladového materiálu V-4230, KS SNB Ostrava. Týká se to rovněž výpovědí zajatých gestapáků, informací o jejich postihu atd.

² Archiv Muzea revolučních bojů a budování socialismu v Ostravě, fond MBPF 21/68, č. 209.

³ Tamtéž, č. 210.

⁴ Tamtéž, č. 211.

⁵ Braunbuch Kriegs- und Naziverbrecher in der Bundesrepublik Berlin, Staatsverlag der DDR 1965, s. 80.

Z galerie zasloužilých veřejných pracovníků členů KSČ

Marie Rozkurzová

Poslední léta 19. století a začátek století 20. byly charakteristické zúžením ženské otázky pouze na 3 okruhy činnosti — péče o děti, o vedení domácnosti a kostel. Na prosazování takového pohledu na náplň života ženy se angažovaly zvláště na Těšínsku různé klerikální spolky, které dokazovaly, že politická, veřejná a výtěžná činnost je výhradně záležitostí mužů. Další vývoj však podstatně změnil tyto zastaralé názory a ženy začaly vystupovat veřejně, vyhledávaly si pracovní příležitosti a postupně pronikaly do politické a kulturní osvětové práce.

K takovým ženám patřila na čs. Těšínsku i Marie Rozkurzová, dcera třineckého hutníka, narozená 2. dubna 1904 v Dolní Lištné. Vychodila jenom místní obecnou školu. O dalším vzdělávání, hlavně u děvčat, nebylo tehdy ani řeči, neboť tehdejší situace nutila rodiče, aby odrostlejší děti pomáhaly zmírňovat tíživou hospodářskou situaci svých rodin.

Proto také mladičká Marie musela

po skončení školní docházky nejprve pomáhat v domácnosti, pak pracovala v zemědělství u místních sedláků. Při těžké dřině se seznámila s mladým komunistou s. Pavlem Rozkurem, který plnil již v té době funkci hospodáře Dělnického domu v Třinci a později i třineckého komunistického střediska — domu „Włościańskiego“. Když se za něj provdala, živě se začala zajímat o politické dění, zapojila se do veřejné činnosti.

Když došlo v roce 1926 na čs. Těšínsku k založení Komunistického svazu mládeže a k vytvoření samostatného 55. okresu JPT (PFK — Proletariatskiej fizycznej kultury), vstoupila s. Rozkurzová plna nadšení do jeho řad a pilně se zapojila do práce. Odvážně rozšiřovala komunistický tisk, kolportovala politické letáky, většinou rozmnožované v bytě Rozkurzových.

Podle hesla „Každé dělnické dítě do dělnických organizací“ organizovala spolu s dalšími členkami strany na Třinecku a Těšínsku oddíl Skautů práce — Spartakovců. Byly to soukromé družky: Marie Sporyszová, Marie

Stroková, Helena Heczková, Kateřina Saranová, Žofie Slavíková ad.

V roce 1929 vstoupila do KSČ/KPC, od začátku se projevovala velmi aktivně a vyrostla v obětavou funkcionářku. Angažovala se při přípravách prvomájových oslav a manifestací, při dělnických stávkách a hladových pochodech v době velké hospodářské krize 30. let, která otrásla základy kapitalistického systému předmnichovské ČSR.

Když nastalo období zákazu schůzování a demonstrací, šikanování vůdců komunistického hnutí, cenzury stranického tisku a došlo k zákazu jeho prodeje, v letech 1933—1938, nedala se s. Rozkurzová zastrašit a agilně se zapojila při vytváření protifašistické fronty, zúčastňovala se táborů solidarity, které se pořádaly na hoře Čantoryji aj.

Byt manželů Rozkurzových se stal v té době místem četných ilegálních setkání, jichž se zúčastňovali čelní funkcionáři KSČ/KPC, např. Karol Šliwka, Fryderyk Kraus, Karel Bogocz, Alois Slavík, Jos. Matušek, s. Veselý z Ostravy aj. V jejich bytě se vyřizovaly formality spojené s vy-